

Юрій Опалько

ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС

*Показане значення громадських організацій у перебігу виборчого процесу. Виділені фактори, що сприяють посиленню їх впливу. Проаналізовані основні напрями впливу громадських організацій на виборчий процес. **Ключові слова:** громадянське суспільство, громадські організації, виборчий процес.*

Yuriy Opalko. Civil Society Organizations as a factor of influence on the election process. The social organizations' importance in course of election process is elucidated in this article. The author focuses attention on the factors that favour their influence. The principal directions of the social organizations' influence on the election process are analysed. **Keywords:** civil society, nongovernmental organizations, election process.

З часу поновлення незалежності розвиток громадянського суспільства був і залишається одним із стратегічних пріоритетів демократичної трансформації України. Нова влада, яка прийшла до управління країною внаслідок президентських виборів 2010 р., також задекларувала свою відданість принципам державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Адже особливо зростає актуальність розбудови громадянського суспільства на сучасному етапі становлення української демократії, коли на порядок денний як першочергові виступають завдання суспільно-політичної консолідації нації для успішного виходу із кризи

та здійснення структурних економічних перетворень. Як підкреслив з цього приводу Президент України Віктор Янукович у своєму Посланні до Українського народу: «Завданням державної політики є створення політико-правових умов для зміцнення громадянського суспільства, становлення громадських організацій як повноцінних учасників у вирішенні соціально-економічних та соціокультурних питань» [1].

Зазначені вище стратегічні пріоритети щодо громадянського суспільства були закріплені на законодавчому рівні у Законі України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», прийнятому Верховною Радою України за президентським поданням у липні 2010 р. Зокрема, у ст. 5 «Засади внутрішньої політики у сфері формування інститутів громадянського суспільства» визначено: «Основними засадами внутрішньої політики у сфері формування інститутів громадянського суспільства є: утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави; завершення політичної реформи, посилення взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування і об'єднань громадян, запровадження громадського контролю за діяльністю влади; забезпечення незалежної діяльності об'єднань громадян, посилення їх впливу на прийняття суспільно важливих рішень; підвищення ролі та відповідальності політичних партій, сприяння політичній структуризації суспільства на засадах багатопартійності, створення умов для забезпечення широкого представництва інтересів громадян у представницьких органах влади; проведення регулярних консультацій з громадськістю з важливих питань життя суспільства і держави; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів як ефективних форм народного волевиявлення, участі народу у прийнятті суспільно важливих рішень» [2].

Важливою сферою активної участі громадських організацій у політичному житті став виборчий процес. Однак слід констатувати, що такому напрямку їх діяльності приділяється поки що недостатньо уваги вітчизняними науковцями. Цій проблематиці були присвячені свого часу роботи О. Винникова [3], О. Держалоюка, О. Здіорук [4], М. Лациби [5], П. Манжоли [6], у яких досліджуються переважно певні конкретні питання вказаної тематики. Відчувається брак робіт із її системним баченням. Тому завдання цієї статті полягає у тому, щоб окреслити основні напрями впливу громадських організацій на виборчий процес в Україні.

Посилення впливу громадських організацій на перебіг виборчого процесу в Україні на всіх його стадіях зумовлене рядом факторів, що об'єктивно склалися на сучасному етапі демократичних перетворень суспільства.

1) Органічне зростання протягом тривалого часу (як кількісне, так і якісне) різноманітних інституцій громадянського суспільства в цілому як суттєвого чинника системної трансформації українського соціуму. Так, за даними Державного комітету статистики України, станом на початок 2010 р. були зареєстровані (в це число сукупно входить міжнародні, всеукраїнські, місцеві організації, їх філії та відокремлені структурні підрозділи) 63899 громадських організацій (у 2009 р. їх було 59321), 24649 профспілок та їх об'єднань (у 2009 р. — 22678), 12267 благодійних організацій (у 2009 р. — 11660). Тільки протягом 2009 р. було взято на облік 5156 громадських організацій (що становить зростання їх кількості на 8,1%), 2201 профспілок та їх об'єднань (зростання на 8,9%), 754 благодійних організацій (зростання на 6,1%) [7].

2) Досить висока питома вага серед недержавних організацій таких, що тією чи іншою мірою причетні до політичної діяльності та формування громадської думки і спроможні, таким чином, прямо чи опосередковано впливати на хід і результати виборчих перегонів. За результатами експертного опитування Творчого центру Каунтерпарт у галузі захисту прав людини працюють 26% громадських організацій, громадянської освіти — 32%, політики, законодавства і держави — 15%, дослідницької діяльності та аналітики — 24%, вироблення суспільно-політичних рекомендацій — 12% [8, с. 24–25].

3) Сформованість та удосконалення відповідного правового поля, яке хоча і містить певні недоліки, за основними параметрами не суперечить сучасним міжнародним стандартам (складається з Конституції України, Закону України «Про вибори народних депутатів України», Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» та інших нормативно-правових актів).

4) Набуття громадськими організаціями значного досвіду під час парламентських та президентських виборчих кампаній за всі роки існування незалежної Української держави.

5) Співробітництво та обмін досвідом українських громадських організацій із зарубіжними та міжнародними неурядовими організаціями.

6) Зацікавленість широких верств суспільства та впливових політичних сил у використанні стабілізаційного потенціалу громадських організацій у виборчому процесі, враховуючи всю складність та неоднозначність його складових.

Зростання впливу громадських організацій на виборчий процес супроводжується урізноманітненням форм, методів та заходів, що застосовуються ними у своїй повсякденній практиці. Розширюється з часом і коло питань, до вирішення яких залучаються громадські організації. Найбільш значущими та резонансними у соціально-політичному відношенні слід визнати, зокрема, такі напрями впливу громадських організацій на підготовку до виборів, їх перебіг та результати:

1. Використання політичними партіями та блоками — безпосередніми учасниками виборчого процесу — створених ними громадських організацій (або таких, що перебувають у сфері їх впливу) для досягнення своїх конкретних стратегічних та тактичних цілей у боротьбі за голоси виборців.

Кожен з основних гравців українського політикуму оточений сьогодні цілим багатofункціональним комплексом формувань такого типу. Їх можна класифікувати за тривалістю існування, за напрямом і специфікою діяльності та направленістю на певну цільову аудиторію. За тривалістю існування досить чітко вирізняються: 1) постійно діючі організації; 2) організації, що існують у «пульсуючому» режимі (тобто більшу частину часу знаходяться у «законсервованому» стані і активуються у разі необхідності, скажімо, від виборів до виборів); 3) проекти, що створюються «під ключ» виключно на час виборів — так би мовити, «одноразового використання».

Основною місією переважної більшості таких НДО залишається показова підтримка певної політичної сили. До «класичного набору» кожної поважної політичної партії входять, як правило, відповідні профспілкові, молодіжні, жіночі організації, осередки підприємців тощо. За рахунок їх залучення вирішуються одночасно як мінімум два важливі завдання: по-перше, проводиться направлена агітаційно-пропагандистська робота серед відповідних верств та соціальних груп населення, по-друге, посилюється враження масової підтримки партії, особливо — через створення інформаційних приводів для ЗМІ.

Діяльність подібних структур у рамках правового поля не викликає заперечень. Однак інколи застосовуються для виконання

«брудної роботи»: використання дезінформації та «чорного» піару проти конкурентів, свідомий обман виборців, застосування маніпулятивних технологій, проведення акцій, які мають відверто протиправне і антиконституційне спрямування, розпалювання соціальної, міжнаціональної, міжконфесійної ворожнечі. Такі дії вже становлять безпосередню загрозу національній безпеці України, шкодять її національним інтересам. Тому для національної безпеки України необхідно, щоб усім подібним випадкам негайно була дана належна правова оцінка та рішуча відсіч з боку органів державної влади і правоохоронних органів.

2. Перетворення самих громадських організацій або їх коаліцій на політичні партії та блоки, які, у свою чергу, є вже безпосередніми суб'єктами виборчого процесу. Громадські організації у цьому разі виступають як зародкова форма, прототип творення повноцінної політичної партії на початковому етапі її розвитку, а також своєрідний випробувальний стенд для відпрацювання ідеологічних, організаційних, кадрових питань майбутньої партії, пошуку її електоральної ніші.

Український політикум демонструє, як в минулому, так і тепер, багато прикладів подібної практики в усіх сегментах свого спектра. Саме як громадські організації починали свою діяльність (свого часу) «Братство» Д.Корчинського, громадянська партія «Пора», «Віче» І.Богословської, «Громадський актив Києва» (ГАК), ВГО «Сильна Україна» та ін. Очевидно, що подібна тенденція буде проявлятися і в майбутньому, оскільки вона не суперечить чинному законодавству та практиці країн розвиненої демократії і є одним із каналів подальшої політичної структуризації суспільства.

3. Діяльність незалежних дослідницьких центрів з вивчення відповідності правового та організаційного забезпечення виборчого процесу в Україні сучасним світовим стандартам, спостереження та аналіз ними політологічних і соціологічних аспектів виборчого процесу, напрацювання відповідних рекомендацій з його удосконалення.

Виборчою тематикою займаються як українські «мозкові центри» широкого профілю, які розглядають її як один з аспектів системних перетворень соціуму загалом, так і організації, що спеціалізуються саме в цій галузі. До перших належать такі добре знані та авторитетні аналітичні інституції, як Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (УЦЕПД), Агентство гуманітарних технологій (АГТ), Інститут місцевої де-

мократії (ІМД), Асоціація молодих українських політологів і політиків (АМУПП), Інститут політики (ІП), Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД), Український незалежний центр політичних досліджень (УНЦПД), Інститут трансформації суспільства (ІТС), Інститут масової інформації (ІМІ) та ін.

Фахівці з виборчого права та виборчого процесу, об'єднані Інститутом виборчого права, вважають основною метою його діяльності сприяння розвитку виборчої демократії в Україні через вдосконалення виборчого законодавства, практики його застосування на основі здобутків розвинутих демократичних країн, новітнього досвіду українського суспільства та підвищення рівня політичної і правової культури громадян України, зокрема членів виборчих комісій, інших учасників виборчого процесу. Чимало корисних пропозицій у цій галузі обґрунтовано Лабораторією законодавчих ініціатив та рядом інших недержавних організацій.

Уже традиційною стала у передвиборчий період інтенсифікація аналітичними НДО різноманітних соціологічних досліджень електоральних настроїв та очікувань; проведення екзит-полів безпосередньо під час виборів. Однак часто напередодні виборів виникають сумнівні фірми з небездоганною репутацією, «дослідження» яких мають явно замовний характер та є свідченням застосування певними політичними силами маніпулятивних технологій для впливу на виборців.

Небезпека таких маніпуляцій полягає не тільки у викривленні громадської думки, але і в тому, що підривається престиж соціологічної науки загалом (у тому числі й учених), ставиться під сумнів легітимність проведених виборів, підривається довіра громадян взагалі до інститутів демократії. Така ситуація викликає серйозну стурбованість серед фахових представників соціологічної спільноти, представників ЗМІ та широких кіл виборців і вимагає відповідного реагування з боку органів державної влади.

4. Діяльність неурядових організацій для забезпечення чесних та прозорих виборів.

Організації громадянського суспільства, що довели свою дієвість під час численних парламентських та президентських виборів в Україні, залишаються суттєвим чинником забезпечення їх демократичного та прозорого характеру. Низка громадських організацій здобули собі авторитет як структури, здатні захищати надбання демократії, відстоювати політичні права і свободи виборців, забезпечувати широку інформованість та освіченість населення

щодо суспільно-політичних процесів у країні. Серед них, зокрема, Комітет виборців України (КВУ), Коаліція громадських організацій «Свобода вибору», Комітет «Рівність можливостей» та інші.

Основними напрямками їх активності є організація та підтримка діяльності громадських приймалень, робота з молодими виборцями, співпраця з територіальними громадами, підтримка діяльності міжнародних спостерігачів, моніторинг передвиборчої кампанії, опитування на виході з виборчих дільниць (exit-pol), спостереження за процесом голосування та підрахунку голосів, паралельний підрахунок голосів, просвіта та підвищення активності виборців, підготовка спостерігачів та членів комісій, ініціювання пропозицій щодо удосконалення виборчого законодавства, спостереження за виборами в інших країнах, інформаційно-аналітична діяльність тощо. Особливого значення, безпосередньо під час проведення виборів, набуло залучення громадських організацій до участі в них як офіційних спостерігачів.

Так, у березні 2006 р., вперше в історії сучасної України, Центральна виборча комісія зареєструвала та надала дозвіл мати офіційних спостерігачів на виборах народних депутатів України 16 громадським організаціям, причому 5 з них на території всієї України. До останніх належали: Всеукраїнська громадська організація «Комітет виборців України», Всеукраїнське громадське об'єднання «Нова генерація», Всеукраїнське жіноче об'єднання «Солідарність», Всеукраїнське об'єднання профспілок «Федерація професійних спілок України», громадська організація «Інститут виборчого права» [9].

Однак постійні і не завжди обґрунтовані зміни у виборчому законодавстві призвели до того, що під час президентських виборів 2010 р. громадські організації, значною мірою, були відсторонені від безпосереднього контролю виборчого процесу. Напередодні місцевих виборів 2010 р. чергові законодавчі новели, тепер вже в Законі України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», надали громадським організаціям право бути офіційними спостерігачами, але лише тим із них, які мають статус всеукраїнських. Ця, безумовно, дискримінаційна норма зазнала справедливої критики з боку громадськості, незалежних експертів та фахівців. Так, наприклад, колишній голова ЦВК Ярослав Давидович заявив з цього приводу: «У новому законі представники громадських організацій матимуть право спостерігати за хо-

дом виборів. Ніби-то все добре. Але далі з'ясовується, що ідеться про спостерігачів від організацій зі статусом всеукраїнських. Хоча це дивно, бо ж вибори місцеві, і в регіонах достатньо місцевих громадських організацій. Окрім того, є абсурдом, що усіх спостерігачів реєструватиме Центральна виборча комісія» [10].

Таким чином, аналіз активності громадських організацій та об'єднань за вказаними напрямками у процесі підготовки та проведення виборів в Україні свідчить про серйозне зростання їх ролі як впливового чинника політичного життя, а також демонструє помітний поступ у розвитку громадянського суспільства. Разом з тим, подальшого законодавчого унормування потребують деякі аспекти їх діяльності, зокрема питання надання громадським організаціям статусу офіційного спостерігача на виборчих дільницях.

Подальші дослідження зазначеної тематики мають глибше розкрити змістовні складові вказаних напрямів впливу громадських організацій на виборчий процес із залученням, узагальненням та аналізом досвіду останніх виборчих кампаній.

1. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/17307.html>

2. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики [Закон України від 2 липня 2010 року] // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12069.html>

3. Винников О. Прозорі вибори та ЗМІ в Україні: правове регулювання / О. Винников, Л. Чорній. — К.: УНЗЦПД, 2003. — 168 с.

4. Держалюк О. Роль громадських організацій у реалізації виборчих прав громадян України / О. Держалюк, О. Здіорук // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Juli08/14.htm>

5. Лациба М.В. Громадські організації на виборах / М.В. Лациба. — К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2006. — 56 с.

6. Манжола П.Г. Активність інституцій громадянського суспільства у виборчому процесі / П. Г. Манжола, Ю. В. Опалько // Стратегічна панорама. — 2006. — №2. — С. 58–63.

7. Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) на 1 січня 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2010/01_10/13.zip

8. Паливода Л. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002–2009 рр.: Звіт за даними дослідження/Любов Паливода, Софія Голота. — Київ: ТОВ «Видавничий Дім «КуПол», 2010. — 112 с.

9. Опалько Ю. Вплив громадських організацій на виборчий процес / Ю. Опалько // Вибори та демократія. — 2006. — №4 (10). — С. 15–19.

10. Давидович Я. При формуванні дільничих виборчих комісій демократією і не пахне / Я. Давидович // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/1322.html>